

Въведение

“Нека опитаме да практикуваме малко промиване на мозъци върху себе си” [1]

Сто-годишнината от публикуването на “Тълкуване на сънищата” на Фройд през 2000-та година бе съпътствана от нова вълна на триумфални възглasi, че психоанализата е мъртва. С новите открития в науките за изследване на мозъка тя най-накрая бе поставена там, където винаги ѝ е било мястото – в килера на пред-научното неясно търсене на скрити значения, заедно с религиозните изповедници и гадателите на сънища. Както Тод Дюфресън [2] се изрази, че никой в историята на човешката мисъл не е грешал повече за всичките ѝ основания, с изключение на Маркс, бихме добавили. Както се очакваше, през 2005 година скандалната Черна книга на комунизма [3], в която се изреждат всички комунистически престъпления, бе последвана от Черната книга на психоанализата [4], изреждаща всички теоретични грешки и клинични измами на психоанализата. По този негативен начин поне дълбоката солидарност на марксизма и психоанализата в крайна сметка вече е изложена на показ пред всички.

Има нещо в допълнение към тази погребална реторика. Преди един век, с оглед на това да разположи своето откритие за несъзнаваното в историята на съвременна Европа, Фройд развива идеята за трите последователни унижения нанесени на човека, трите “нарцистични рани”, както той ги нарича. Първо, Коперник показал, че Земята се върти около слънцето, лишавайки нас, хората, по този начин от централното място във вселената. След това, Дарвин показа нашият произход от сляпата еволюция, лишавайки ни по този начин от привилегированото място сред живите същества. Най-накрая, когато Фройд разбули доминиращата роля на несъзнаваното в психичните процеси, стана ясно, че дори нашият Аз не е господар

в собственият си дом. Днес , един век по-късно , една още по-пълна картина проблясва - последните научни постижения като че ли добавят цяла серия от нови унижения върху нарцистичният образ на човека. Нашият разум е просто една изчислителна машина за преработка на информация, нашето чувство за свобода и автономия е просто илюзията на използващия тази машина. Следователно , що се отнася до науките , изследващи мозъка днес , самата психоанализа , съвсем не е подривна , а по-скоро принадлежи на традиционното поле на хуманизма , заплашено от тези най-нови унижения.

Тогава , наистина ли днес психоанализата е демоде ? Изглежда , че е така най-малкото на три взаимосвързани нива : 1) това на научното познание , където когнитивно-невробиологичният модел на човешкия ум изглежда измества Фройдовият модел ; 2) това на психиатричната клиника, където психоаналитичното лечение скоропостижно губи позиции срещу хапчетата и поведенческата терапия ; 3) това на социалният контекст , където образът на обществото , на социалните норми , които подтискат сексуалните нагони на индивида вече изглежда не е валиден с оглед на днешната хедонистична толерантност.

Въпреки това , в случаят на психоанализата , заупокойната молитва е може би малко прибързана като се поменува един пациент, който все още има дълги години живот. Моята цел е да покажа как едва днес времето на психоанализата е дошло в противоположност на “явните” истини на критиците на Фройд. Видян през очите на Лакан , през това, което Лакан нарича своето “завръщане към Фройд” , ключовите прозрения на Фройд се проясняват най-после в тяхното истинско измерение. Лакан не е разбирал това завръщане като връщане към това , което е казал Фройд , а към ядрото на Фройдистката революция , което самият Фройд не е осъзнавал напълно.

Лакан започва своето “завръщане към Фройд” с лингвистичния прочит на целия психоаналитичен корпус , представено в сбит вид в , може би най-известната негова формулировка – “несъзнаваното е структурирано като език”. Преобладаващото схващане за несъзнаваното е че то е територията на нелогичните нагони , нещо, което е противопоставено на рационалното съзнание. За Лакан , тази представа за несъзнаваното принадлежи на романтичната философия на живота (Lebensphilosophie) и няма нищо общо с Фройд. Фройдовото несъзнавано е предизвикало такъв скандал не заради твърдението , че рационалната личност е подчинена на много по-обширното поле на слепите ирационални инстинкти , а защото е показал как самото несъзнавано се подчинява на собствена граматика и логика – несъзнаваното говори и мисли.

Несъзнаваното не е резервоарът на диви нагони, които трябва да бъдат подчинени от Аз-ът , а мястото където една травматична истина говори. В този смисъл е и Лакановата версия на мотото на Фройд : *Wo es war, soll ich werden*” (там , където е било то ще дойда аз”) : не “Аз-ът трябва да покори То, мястото на несъзнаваните нагони” , а : “Аз трябва да се осмеля да приближа мястото на своята истина”. Това , което ме очаква “там” не е една дълбока истина, с която трябва да се идентифицирам , а една непоносима истина, с която трябва да се науча да живея.

Как тогава , идеите на Лакан се различават от насоката на мисълта на основните школи в психоанализата и от самият Фройд ? По отношение на другите школи , първото нещо , което се набива на очи е философският тембър на Лакановата теория. За Лакан , психоанализата в своята основа не е теория и техника за лекуване на психични разстройства , а теория и практика, която конфронтира индивидите с най-радикалното измерение на човешкото съществуване. Тя не показва на индивида начина за приспособяването му към изискванията на социалната реалност, а обяснява на първо място как нещо като “реалността” се е изградило само по себе си. Тя не просто позволява на едно човешко същество да приеме изтласканата истина за себе си, а обяснява как измерението на истината се появява в човешката реалност. Според Лакан , патологичните формации като

неврози , психози и перверзии имат стойността на основополагащи философски нагласи спрямо реалността. Когато аз страдам от натраплива невроза , тази “болест” изопачава цялата ми връзка с реалността и определя глобалната структура на моята личност. Основната критика на Лакан към други психоаналитични подходи засяга тяхната клинична ориентация. Целта на психоаналитичното лечение според Лакан не е благополучието на пациента, успешния му социален живот или постигането на лични цели , а да накара пациента да се изправи лице в лице с елементарните координати и безизходици на неговото желание.

По отношение на Фройд , първото нещо което се набива на очи е , че ключът на Лакановото “завръщане към Фройд” е взет въвн от полето на психоанализата. За да отключи тайните съкровища на Фройд , Лакан е мобилизирал еkleктична поредица от теории , от лингвистиката на Фердинанд Сосюр през структуралната антропология на Клод-Леви Строс , до математическата теория на множествата и философията на Платон , Кант, Хегел и Хайдегер. Нищо чудно , че повечето от понятията на Лакан нямат съответствие в теорията на Фройд. Фройд никога не е споменавал триадата на Въображаемото , Символичното и Реалното , никога не е говорил за “големият Друг” като символичният ред. Той говори за “Аз” , а не за “субект”. Лакан използва тези термини, въведени от други дисциплини като инструменти, за да очертае разграничения имплицитно присъстващи при Фройд без той да ги осъзнава. Ако например , психоанализата е “talking cure” (“лечение чрез слово”) , ако третира патологичните нарушения само с думи, тя трябва да разчита на определена идея за речта. Тезата на Лакан е ,че Фройд не е осъзнавал идеята за речта, която въплъщава неговата собствена теория и практика. Ние можем да разработваме тази идея само ако се позовем на лингвистиката на Сосюр , теорията за речевите актове и Хегелианската диалектика на признаването.

“Завръщането към Фройд” на Лакан осигури нова теоретична основа на психоанализата с огромни последици и за аналитичната клиника. Спорове , криза , дори скандал са съпътствали Лакан по неговият път. Не само че през 1953-та той е принуден да скъса връзката с Международната психоаналитична асоциация , но и неговите провокативни идеи тревожат много напредничави мислители като критически марксисти и феминисти. Въпреки че в Западните университетски среди, Лакан обикновено е възприеман като един от постмодернистите или деконструктивистите , той явно изпъква от мястото определено му от тези етикети. През целият му живот той е надраствал етикети прикрепени към неговото име - феноменолог , Хегелианец , Хайдегерианец , структуралист , постструктуралист. Нищо чудно , тъй като най-отличителната черта на неговото преподаване е постоянното поставяне под въпрос.

Лакан е бил ненаситен читател и тълкувател. За него самата психоанализа е метод за четене на текстове- устни (речта на пациента) или писмени. Какъв по-добър начин да се чете Лакан , тогава , от това да се практикува неговия начин на четене , да се четат текстовете на други заедно с Лакан. За това във всяка глава на тази книга един пасаж от Лакан ще бъде съпоставян с друг фрагмент от философията , от изкуството , от популярната култура и идеологията. Позицията на Лакан ще бъде изяснявана чрез Лаканианския прочит на другият текст. Една друга черта на тази книга е едно заличаващо изключване : тя пренебрегва почти напълно теорията на Лакан за това какво става в психоаналитичното лечение. Лакан е бил преди всичко клиницист и клиничните въпроси насищат всичко, което той е писал и правил. Дори когато Лакан чете Платон , Тома Аквински , Хегел или Киркегор , то винаги е за да изясни определен клиничен проблем. Тази всепрониквеност на клиничните въпроси е това , което ни позволява да ги изключим. Точно защото клиниката е навсякъде можем да заобиколим процеса и да се съсредоточим до нейните ефекти ,

до начинът, по който тя оцветява всичко , което се явява не-клинично – това е истинският тест за нейното централно място.

Вместо да обяснява Лакан чрез историческия и теоретичен контекст , “Как да четем Лакан” ще използва самия Лакан, за да обясни нашата социална и либидна обреченост. Вместо да даваме безпристрастна оценка , ще се заемем с пристрастно четене – част от теорията на Лакан е, че всяка истина е частична. Самият Лакан , в неговият прочит на Фройд , илюстрира силата на такъв частичен/пристрастен* подход. В неговите “Бележки към дефиниция на културата” , Т.С. Елиът отбелязва , че има моменти, когато единственият избор е този между сектанството и това да не вярваш , тоест когато единственият начин да се запази една религия жива е да се извърши сектантски разкол с главното ѝ тяло. Чрез този сектантски разкол , като се откъсва от разлагачият се труп на Международната психоаналитична асоциация , Лакан е поддържал Фройдовото учение живо. Ние сме тези, които днес 50 години по-късно, трябва на свой ред да направим същото с Лакан. [5]

Предложения за по-нататъшно четене

Ако се пренебрегнат кратките текстове , писани по повод (въведения и послеслови , записани импровизирани изказвания и интервюта и т.н.) , произведенията на Лакан попадат в две отчетливи групи : семинари (изнасяни пред все по-нарастваща публика всяка седмица през учебните години от 1953 до смъртта на Лакан) и “*Écrits*” (писани теоретични текстове). Парадоксът , посочен от Жан-Клод Милнер е че за разлика от обичайният начин на противопоставяне на тайно устно учение и напечатани публикации за широката публика , “Писания”-та на Лакан са “елитарни” , разбираеми само за един вътрешен кръг , докато неговите семинари са

предназначени за по-широката публика и като такива , много по-достъпни. Като че ли , Лакан първо директно развива определена теоретична линия по разбираем начин с всички колебания и задънени улици и след това сгъстява резултата в точни, но сбити шифри. Всъщност , семинарите и писанията на Лакан се съотнасят както речта на анализанта и на аналитика в лечението. На семинарите Лакан се държи като анализант , той “асоциира свободно” , импровизира , пропуска и прескача , говорейки на своята публика , която по този начин е поставена в ролята на един вид колективен аналитик. В сравнение , неговите писания са по-съкратени , организирани във формули и запращат към читателя нечетими , двусмислени твърдения, които изглеждат като предсказания , призовавайки читателят да започне да работи над тях , да ги преведе в ясни тези и да даде примери и логични демонстрации за тях. За разлика от обичайната академична процедура , където авторът формулира една теза и след това се опитва да я подкрепя чрез аргументи , Лакан не само че по-често оставя тази работа на читателя, но често читателят трябва дори да разпознае каква точно е тезата на Лакан измежду многобройните притоворечащи си формулировки или друсмислеността на една “пророческа” формулировка. Точно в този смисъл , писанията на Лакан са като интервенциите на аналитика , чиято цел е не да предостави на анализанта готово мнение или твърдение , а да накара анализанта да започне да работи.

И така , какво и как да четем ? *Écrits* или семинари ? Единственият правилен отговор е вариант на старият виц “Чай или кафе?” : “Да,моля !”. Трябва да се четат и двете. Ако започнете първо да четете писанията (*Écrits*) няма да схванете нищо , така че можете да започнете – но не да спирате – със семинари , тъй като ако четете само семинарите , отново няма да разберете нищо. Впечатлението , че семинарите са по-ясни и понятни от *Écrits* е дълбоко подвеждащо : те често се “колебаят” между различни тези , експериментират с различни подходи. Правилният подход е да се чете някой семинар и след това да се премине към съответстващият текст в *Écrits* , за да се “схване” семинарът. Тук имаме работа с едно времево *Nachtraeglichkeit* (неточно превеждано като “отложено действие”), което е присъщо на самото аналитично лечение : Писанията са ясни , те предоставят точни формули

, но ние можем да ги разберем само след като сме прочели семинари , които ни показват техния произход.

Два отличителни примера са Семинар VII върху Етиката на психоанализата и съответстващото писание : “Kant avec Sade” , както и Семинар XI върху Четирите фундаментални понятия на психоанализата и “Позицията на несъзнаваното”. Също така , показателно е и встъпителното есе в Ёcrits на Лакан , “Семинарът върху Откраднатото писмо”.

Повече от половината от семинарите на Лакан са вече издадени на френски език. Английските преводи, които следват със забавяне от две години, обикновено са с високо качество. Ёcrits са издадени в сборник на английски * (новият превод на Брус Финк е много по-добър от старият). Самият Лакан е поверил на Жак-Ален Милер задачата да редактира неговите семинари с цел публикация , определяйки го като “този , (единственият) който знае как да ме чете”. В това отношение той е бил прав - многобройните съчинения на Милер и неговите собствени семинари определено са най-доброто въведение към Лакан. Милер постига “чудото” да предаде напълно понятно някоя неясна страница от писанията , така че човек остава да се чуди : “Как така не го “схванах” сам ?”

Бележки:

[1] *Jacques Lacan, The Ethics of Psychoanalysis, London: Routledge 1992, стр. 307.*

[2] *Todd Dufresne, Killing Freud: 20th Century Culture and the Death of Psychoanalysis, London: Continuum Books 2004.*

[3] *Le livre noir du communisme, Paris: Robert Laffont 2000.*

[4] *Le livre noir de la psychanalyse: vivre, penser et aller mieux sans Freud, Paris: Arenes 2005.*

[5] *Тъй като тази книга е въведение към Лакан , което се съсредоточава само върху някои от неговите основни понятия , и поради това , че тази тема е фокусът на моята работа през последните десетилетия, не можех да избегна*

известна "канибализация" на публикуваните ми книги. Като оправдание се погрижих да дам на всеки от тези заети пасажки нова насока.

*бел. прев. : *игра на думи : на английски език думата **partial** означава едновременно "частичен" и "пристрастен"*

към момента на издаването на тази книга (2006-та година) , все още не е публикуван пълният превод на "Écrits" на английски език , осъществен от Брус Финк и издаден от **W. W. Norton & Company през 2007-ма година*